

Pratarmė

Europos šiaurėje Viduramžiai žymi pradžią nacionalinių istorijų, kuriose pirmą kartą paminėti etnonimai, vietovardžiai, asmenvardžiai, aprašyti įvykiai ir suformuoti pasakojimai, susiję su gamtiniu ir kultūriniu kraštovaizdžiu, moderniais laikais klojo pamatus valstybių istorijoms. Šių procesų išdava yra ir vadinamoji „kunigaikščių Lietuva“, pastaraisiais šimtmečiais maitinusi istorinę vaizduotę, didaktiką, iš dalies ir istorijos politiką. Tik XX a. pabaigoje šiuos prieštaravimų nepripažįstančius ir veikliausiai nepažįstančius didžiuosius pasakojimus imta skaidyti, į mokslo apyvartą įtraukiant kasdienį gyvenimą fiksavusius šaltinius, medžiaginės kultūros tyrimų duomenis, bet visų pirma keliant klausimus ir pasitelkiant tarpdalykines tyrimų prieigas. Taip dabartinė medievistika Viduramžių Europoje atrado miestietiską gyvenseną, moteriškąjį maldingumą, nuolatinį nepriteklį ir proginių perteklių, inžinerinę mintį, kenčiantį kūną ir kultūriškai ugdomą žvilgsnį. Permašoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) praeitis tapo paskata peržiūrėti dailės istorijos pasakojimą, visų pirma jį praplečiant ir papildant pastarųjų dešimtmečių tyrimais. Prieš dešimtmetį VDA Dailėtyros institute, aptariant LDK dailės ir architektūros tyrimų būklę, buvo sumanyta parengti naują Lietuvos dailės istoriją, kuri turėjo prasidėti nuo tomo, skirto krikščioniškiems LDK Viduramžiams. Optimistinį sumanymą skatino palyginti trumpas, XIV a. pabaiga – XVI a. pradžia apribotas laikotarpis, negausiai išlikę objektai, gausėjantys archeologinių ir natūros tyrimų duomenys. Tuokart apsispręsta aptarti medžiaginės kultūros šakas ir taip padėti pamatus tyrimų sintezei. Dešimtmetį brandintas sumanymas ne tik pateikė naujas tyrimų apžvalgas, bet ir išryškino spragas, netolygumus ir tyrėjų stoką probleminę dailės istorijos sintezę paversdamas ne konkrečiu planu, o ateities lūkesčiu.

Tad šiame *Acta Academiae Artium Vilnensis* leidinio numeryje pristatomos ne tiek LDK Viduramžių meninės ir medžiaginės kultūros apžvalgos, o veikiau kai kurių kultūros šakų pjūviai. Antai Justina Poškienė, remdamasi Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų medžiaga,

aptaria ne tik buitinės ir architektūrinės keramikos dirbinius, bet ir jų gamybos procesus bei išteklius, meistrų pasirengimą ir pabrėžia, kad keramikos dirbtuvių identifikacija yra reikšmingas gyvenvietės urbanizacijos rodiklis, kas ypač svariai papildo, o neretai ir užpildo fragmentiškas rašytinių šaltinių žinias. Rasa Gliebutė savo straipsnyje nagrinėdama juvelyrinę supažindina su pastaraisiais dešimtmečiais muziejų rinkinius gausiai pildančia medžiaga ir ją kontekstualizuoja išskirdama įvežtinius ir vietinės gamybos dirbinius, nagrinėdama medžiagų ir apdirbimo įgūdžių sąveiką, svarstydamą apie brangių dirbinių simbolines ir ekonomines vertes. Viduramžių tekstilę Gabija Surdokaitė-Vitienė pristato remdamasi visos LDK teritorijos medžiaga, išryškindama vietinę gamybą ir dėvėseną, importinių audinių paplitimą aukštuomenėje ir išlikimą liturginiuose rūbuose. Pluoštai, audimo ir dažymo būdai, dekorų raštai šiame straipsnyje įgauna kilmės, konfesijos, statuso reikšmes. Giedrė Mickūnaitė apibendrina bizantinės sienų tapybos tyrimų rezultatus. Šio stiliaus dailė pateikiama kaip didžiųjų Lietuvos kunigaikščių šeimos savastis, aktualumo nepraradusi ir po katalikiško Lietuvos krikšto. Sienų tapybos fragmentai interpretuojami kaip buvusios visumos dėmenys, peržengę iš pradžių religines, vėliau konfesines ribas ir kelioms kartoms įsitvirtinę aukščiausiam politinės valdžios taške. Rūtos Janonienės publikacijoje papildant ir recepcijos bei adaptacijos aspektais praplečiant ankstesnius Vilniaus Bernardinų bažnyčios ir konvento tyrimus gvildenami sienų tapybos ikonografijos klausimai. Stepono Fridolino traktatą iliustruojantys medžio raižiniai pristatomi kaip teologinių ir vaizdinių išteklių aruodas savąją bažnyčią puošiantiems Vilniaus bernardinams. Tuo pačiu straipsnyje aktualizuojami vaizdų sklaidos, o per juos ir kultūrinių jungčių klausimai.

Kad Viduramžiai nėra tik istorinio, bet ir šiuolaikinio meninio tyrimo objektas atskleidžia Monikos Radžiūnaitės publikacija. Vizualiai trikdanti, tekstualiai klaidinanti, intelektualiai stimuliuojanti Viduramžių vaizdinija pagrindžia ir formuoja savitą tapytojos raišką ir unikalios ikonografijos perdirbinius.

Pabaigoje dvi apžvalgos: Lijana Birškytė-Klimienė aptaria dešimtmetį trukusius Laukžemės Madonos tyrimus ir restauraciją bei šios vėlyvosios gotikos skulptūros kontekstualizaciją Lietuvos nacionalinio muziejaus

parodoje. Tad ant šio numerio viršelio spausdinama Henriko Sakalausko restauruotos Laukžemės Madonos fotografija, viena vertus, yra akistata su vėlyvosios gotikos skulptūra, kita vertus – tai paskata tęsti ir plėtoti tyrimus. Kad tai būtina ir įmanoma, parodo Eglės Šatavičės recenzuojamas Viduramžiams skirtas Latvijos dailės istorijos tomas. Baigiamosios publikacijos teikia vilties, kad, tyrinėdami Viduramžių dailės objektus ir skatinami Baltijos kaimynų pavyzdžių, imsime konstruoti šiuolaikišką LDK dailės istorijos pasakojimą.

Giedrė Mickūnaitė

Foreword

In Northern Europe, the Middle Ages marked the emergence of national histories: ethnonyms, place, and personal names were recorded for the first time, events were described, and narratives tied to the natural and cultural landscape began to take shape. These developments laid the foundations for the historical identities of modern states. One of the results of this process is the notion of “ducal Lithuania,” a construct that has nourished historical imagination, didactics, and, to some extent, historical politics over the past few centuries. Only towards the end of the twentieth century did these master narratives—rejecting all contradictions and most likely remaining unbothered by them—begin to be broken down into smaller ones, introducing into scholarly circulation sources that captured everyday life, along with data from material culture studies. Most importantly, new questions were foregrounded and interdisciplinary approaches were fostered. As a result, contemporary medieval studies revealed in Medieval Europe an urban lifestyle, forms of female piety, experiences of constant deprivation and occasional excess, the workings of engineering thought, the fragility of the human body, and a culturally cultivated gaze. Reconsidering the past of the Grand Duchy of Lithuania has, in turn, encouraged a revision of the art-historical narrative, expanding and enriching it with research produced in recent decades. A decade ago, during discussions on the state of research into the art and architecture of the Grand Duchy of Lithuania at the Institute of Art Studies of the Vilnius Academy of Arts, the decision was made to prepare a new history of Lithuanian art. The project was to begin with a volume dedicated to the Christian Middle Ages of the Grand Duchy of Lithuania. This optimistic ambition was supported by the relatively narrow chronological scope—from the late fourteenth to the early sixteenth century—the limited number of surviving objects, and the growing body of archaeological and scientific data. At the time, it was agreed that the various branches of material culture should be addressed in order to establish a foundation for a future synthesis of research. Over the decade in which this idea matured, it not only produced new scholarly surveys but also revealed

significant gaps, disparities, and a shortage of researchers. As a result, the envisioned synthetic history of art has become less a concrete plan than an aspiration for the future.

Therefore, this volume of *Acta Academiae Artium Vilnensis* presents not so much a comprehensive survey of the medieval artistic and material culture of the Grand Duchy of Lithuania as a series of cross-sections into selected cultural spheres. Justina Poškienė, drawing on archaeological research conducted within the territory of present-day Lithuania, examines not only household and architectural ceramics but also their production processes and resources, the training of craftsmen, and the identification of ceramic workshops—an important indicator of urbanization that significantly supplements, and often helps to fill, the gaps left by fragmentary written sources. In her article on jewellery, Rasa Gliebutė introduces the material that has entered museum collections in abundance over recent decades, and contextualizes it by distinguishing between imported and locally produced items, analyzing the interplay of materials and technical skills, and considering the symbolic and economic value of costly artefacts. Gabija Surdokaitė-Vitienė surveys medieval textiles across the entire territory of the Grand Duchy of Lithuania, highlighting locally produced garments and their wear, as well as the prevalence of imported fabrics among the nobility and their survival in liturgical vestments. In her discussion, fibres, weaving and dyeing techniques, and decorative patterns acquire meanings related to origin, confession, and social status. Giedrė Mickūnaitė synthesizes current research on Byzantine wall paintings, presenting this artistic tradition as central to the grand ducal family—one that retained its significance even after the Christianization of Lithuania. Surviving fragments of wall paintings are interpreted as components of once cohesive ensembles that initially transcended religious boundaries and later crossed confessional lines, remaining influential across several generations at the highest levels of political power. Rūta Janonienė's contribution, which supplements and extends earlier research on the Vilnius Bernardine Church and Convent by focusing on reception and adaptation, explores iconographic aspects of wall painting iconography. The woodcuts illustrating Stephan Fridolin's treatise

are presented as a repository of theological and visual resources for the Bernardines of Vilnius in decorating their church. Her article also addresses the dissemination of images and, through them, the cultural connections they helped foster.

Monika Radžiūnaitė's contribution demonstrates that the Middle Ages constitute not only an object of historical inquiry but also a source of inspiration for contemporary artistic research. The visually disruptive, textually misleading, yet intellectually stimulating imagery of the medieval past informs and shapes the painter's distinctive visual language and her unique iconographic adaptations.

The volume concludes with two reviews. Lijana Birškytė-Klimienė discusses the decade-long research and restoration of the Laukžemė Madonna, as well as the contextualization of this late Gothic sculpture within the exhibition of the National Museum of Lithuania. The photograph of the restored *Madonna of Laukžemė* by Henrikas Sakalauskas on the cover of this issue thus serves, on the one hand, as a renewed encounter with late Gothic sculpture and, on the other, as an invitation to continue and deepen research. That such work is both necessary and feasible is underscored by the volume on Latvian medieval art history reviewed by Eglė Šatavičė. These concluding publications offer hope that, through the study of medieval artworks and inspired by the example of our Baltic neighbours, we may begin to construct a contemporary narrative of the art history of the Grand Duchy of Lithuania.

Giedrė Mickūnaitė